

UNELE ASPECTE ALE TOLERANȚEI UMANE

DOI: 10.5281/zenodo.3716392

CZU: 37.01

Doctor, conferențiar cercetător **Angela CUCER**

ORCID iD: 0000-0001-9304-9791

Institutul de Științe ale Educației (Republica Moldova)

Doctorandă **Maria GEORGESCU**

ORCID iD: 0000-0001-5751-166X

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Coordonator la Centrul Județean de Resurse și Asistență

Educațională din Vâlcea (România)

ASPECTS OF HUMAN TOLERANCEFOR

Abstract. *Tolerance as attitude and behavior is learned, based on models from the earliest age, the school/ university becoming the main laboratory for the practice of tolerance, but also an agent of social integration and a cultural center of the community. Creating a truly tolerant world society is an international educational ideal. The school is a small society where it would be good to become aware of the phenomenon and to learn how to practice it in multiple circumstances and relationships. This quality is not inherited through birth, but is acquired through education, but for this we need an arsenal of knowledge, but also the formation of a new mentality [17].*

Keywords: *tolerance, education, democracy, acceptance, multiculturalism.*

Rezumat. *Toleranța ca atitudine și comportament se învață, se însușește pe bază de modele, de la cea mai fragedă vârstă, școala/universitatea devenind laboratorul principal pentru practicarea acesteia, dar și un agent de integrare socială și un centru cultural al comunității. Crearea unei societăți mondiale cu adevărat tolerante reprezintă un ideal educațional internațional. Școala este mica societate, unde ar fi bine să se conștientizeze fenomenul și să se învețe a se practica în multiple împrejurări și relații. Respectiva calitate nu se moștenește prin naștere, ci se dobândește prin educație, pentru aceasta însă avem nevoie de un arsenal impunător de cunoștințe, dar și de formarea unei noi mentalități [17].*

Cuvinte-cheie: *toleranță, educație, democrație, acceptare, multiculturalitate.*

Educația joacă un rol esențial în promovarea valorilor fundamentale ale Consiliului Europei: democrația, drepturile omului și statul de drept. În sens larg, educația este considerată din ce în ce mai mult un scut împotriva creșterii violenței, rasismului, extremismului, xenofobiei, discriminării și intoleranței, precum și în prevenirea încălcării drepturilor omului. Conștientizarea profundă a rolului educației se reflectă în adoptarea Cartei Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului („ECD/ EDO”) de către cele 47 de state membre ale Organizației, în cadrul Recomandării CM/Rec (2010) [7].

Conform obiectivelor și principiilor documentului, practicile și activitățile de predare-învățare ar trebui să urmeze și să promoveze valorile și principiile democrației și drepturilor omului. În special, conducerile instituțiilor de educație, inclusiv a școlilor, ar trebui să reflecte și să promoveze valorile drepturilor omului și să încurajeze participarea activă a copiilor și tinerilor, cadrelor didactice și a părților interesate, inclusiv a părinților. Statele membre trebuie să ofere profesoriilor și altor categorii de personal din educație, liderilor de tineret, formatorilor pregătirea necesară, inițială și continuă, oportunități de dezvoltare profesională în domeniul educației pentru cetățe-

nie democratică și pentru drepturile omului. În acest mod, se va asigura că aceștia cunosc bine și înțeleg obiectivele și principiile acestei sfere, utilizează metode didactice adecvate și dețin și alte calități adecvate.

Toate statele membre ar trebui să inițieze și să promoveze cercetarea în domeniul educației pentru cetățenie democratică și drepturile omului, să facă un bilanț al situației actuale și să ofere celor interesați, inclusiv factorilor de decizie politică, instituțiilor de profil, directorilor de școli, profesorilor și elevilor/studentilor, organizațiilor neguvernamentale și celor de tineret – date comparative, pentru a-i ajuta să se evalueze și să-și sporească eficiența, precum și să-și îmbunătățească activitatea. Cercetările ar putea include, printre altele, studii privind curriculumul, practicile inovatoare, metodele de predare și dezvoltarea sistemelor de evaluare, inclusiv criteriile și indicatorii de evaluare [7].

În ceea ce privește *formarea abilităților pentru promovarea coeziunii sociale, pentru valorizarea diversității și pentru gestionarea diferențelor și a conflictelor*, recomandarea este ca în toate aspectele învățământului statele membre ar trebui să promoveze abordări educaționale și metode didactice care urmăresc să îi învețe pe cursanți să trăiască împreună într-o societate democratică și multiculturală și să le permită să dobândească cunoștințe și abilități de promovare a coeziunii umane, să valorizeze diversitate și egalitatea, să aprecieze diferențele – în special de credință și etnice – și să rezolve pașnic dezacordurile sau conflictele, respectând drepturile fiecăruia, precum și să combată orice formă de discriminare și de violență, în special intimidarea și hărțuirea [*ibidem*].

În anul 1995, în cadrul unei conferințe desfășurate la Paris, UNESCO a adoptat *Declarația principiilor toleranței* și a stabilit acel an ca fiind Anul Internațional al Toleranței. Organizația identifica 16 tratate, convenții, declarații și recomandări, toate cu referire la *toleranță*, importante și obligatorii și în zilele noastre. Ulterior, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a recomandat țărilor membre să deruleze acțiuni în fiecare an prin care să promoveze pacea și înțelegerea. Astfel, ziua de 16 noiembrie a fost proclamată Ziua Internațională a Toleranței, în care au loc acțiuni de promovare a toleranței și păcii atât în insti-

tuțiile de învățământ și în domeniul educației, cât și la nivelul întregii societăți.

„Într-o lume a diversității, *toleranța* este o premisă a păcii și un mijloc al dezvoltării sustenabile, pentru că încurajează construirea de societăți incluzive, echitabile și puternice care să atragă idei, energii creative și talente. *Toleranță* nu înseamnă indulgență sau indiferență, este angajamentul reînnoit zi de zi de a căuta, în diversitatea noastră, legăturile care unesc umanitatea”, se arată în mesajul secretarului general UNESCO, Irina Bokova, din 16 noiembrie 2016, cu prilejul celebrării Zilei Internaționale a Toleranței.

În societatea actuală, *toleranța* este un termen utilizat și impus în diverse ipostaze și împrejurări sociale, juridice și politice, dar și în convorbiri și dezbateri, o scurtă incursiune în istorie arătând deosebiri mari între accepțiunile din vremurile îndepărtate și cele prezente. Pentru a înțelege cu adevărat abordările actuale ale toleranței, ar trebui să clarificăm dintâi etimologia și sensul termenului analizat și să dezbatem semnificațiile acestuia sub aspecte istorice, psihologice și sociale, prezentate în literatura de specialitate.

Cuvântul *toleranță* nu este un atribut al lumii moderne, el provine din latina Romei Antice, unde **tolerare** însemna a suporta și se referea, ca și astăzi, la respectul față de celălalt. Termenul a fost utilizat și în lumea creștină a Evului Mediu, când existau instanțe ale toleranței și se emiteau indulgențe, edicte sau bule papale, iar apoi a fost folosit de umaniștii Renașterii, pentru care valorile și virtuțile umane erau principii de căpătâi și care vorbeau despre toleranță civilă și religioasă. În acele timpuri, în Regatul Angliei și în Franța, s-au dat chiar legi care priveau toleranța religioasă. Apoi, Revoluția Franceză a adus prima *Declarație a drepturilor omului*, iar în SUA – Primul Amendament la Constituție a interzis îngrădirea libertății de exprimare. Și procesul de legiferare a libertății religioase sau a drepturilor omului a continuat. În Islam, *Tolerant* este chiar unul din numele lui Allah, iar exegeții moderni ai islamului tratează Coranul drept sursă a toleranței religioase. Religia hindu sau budismul invocă de asemenea toleranța [31].

În istoria culturii europene, termenul de toleranță apare în scrierile lui Erasmus din Rotterdam, reprezentant al gândirii umaniste de la în-

ceputul secolului al XVI-lea care s-a preocupat îndeosebi în a combate fanatismul religios. Alte personalități care au abordat noțiunea sunt John Locke (1632-1704), Voltaire (1694-1778) și Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781). John Locke, în „*Scrisoarea despre toleranță*” (1689), inspiratorul metaforei jocului social, dezvoltată ulterior de liberalism, avertizează contemporanii asupra necesității stringente de acceptare a unui cod de rigori legislative pentru supraviețuirea oricărei comunități: „Dacă nu va fi dirijată de anumite legi, iar membrii săi nu vor accepta să respecte o anumită ordine, nicio societate – oricât de liberă ar fi sau oricât de lipsită de importanță ar fi ocazia pentru care a fost construită – nu va putea să subziste sau să se mențină unită, ci se va destrăma și sfârâma în bucăți” [29, p. 62].

Voltaire a scris fraza, considerată motto-ul toleranței: „*Je n'aime pas vos idées, mais je me battrais jusqu'à la mort pour que vous puissiez les exprimer*” („Nu-mi plac ideile dumneavoastră, dar voi lupta până la moarte pentru ca dumneavoastră să le puteți exprima”). Lessing a contribuit la libera exprimare religioasă în drama „*Nathan înțeleptul*” [18].

Corifeul liberalismului modern, J.S. Mill, întemeiază „strategia dialogală” care face posibilă stabilirea echilibrului reciproc tolerant numai în urma unor dezbateri libere și constructive, nelimitate, neinfluențate și neimpuse prin forță: „Atunci când lumea este obligată să asculte ambele părți, rămâne totdeauna o speranță, dar când este ascultată doar una din părți, greșeala se perpetuează, devenind prejudecată, adevărul însuși încetând de a mai avea efectele unui adevăr și devin, prin exagerare, un neadevăr”. Este cam aceeași situație, perpetuată până în zilele noastre, și surprinsă plastic în unul din paradoxurile polonezului Leszek Kolakowski: „Nu este democratică acea țară în care generalii și poeții spun același lucru, cu unica diferență că generalii o spun totdeauna în fața poeților” [Apud 18, pp. 4-7].

Conform analizei lui S. Cristea referitoare la educația pentru toleranță realizată în 2004, evoluția istorică a toleranței permite identificarea a trei etape care marchează deschiderea spre noi conținuturi și semnificații sociale: a) toleranța religioasă (John Locke); b) toleranța civică și morală (J.S. Mill, *Despre libertate*, 1859); c) toleranța

politică, sexuală, comunitară etc. în condițiile secolului XX. Astfel, „principalele arii ale dezbaterii în secolul XX privesc credința religioasă, practicile sexuale, opoziția politică și, în vremea din urmă, egalitatea dintre sexe” (D. Miller) [22, pp. 746-750].

Marcat de noi conotații, termenul *toleranță* este (tot mai) frecvent exploatat în sfera comunicării, în sociologie, biologie, medicină (chiar și în comerț) și, bineînțeles, în pedagogie și psihologie. Lăsându-i la o parte conotația ludică, îi vom depista în șirul sinonimic sensurile de: indulgență, îngăduință, răbdare, blândețe, îndurare, clemență, iertare, bun simț, dar și fiabilitate, compromis, empatie, cooperare, maleabilitate, predispoziție pentru dialog, pentru înțelegerea unui alt punct de vedere etc.

Verbul *a tolera* (tolerează) incumbă și sensurile de a accepta, a admite, a concepe, a consimți, a suferi, a suporta și chiar a înghiți. Precum vedem, cu tot spectrul ei semantic impresionant și de înaltă frecvență, toleranța e o noțiune destul de ubicuă și proteică, anume această calitate proteică cvaziindefinibilă creând multe avantaje, dar și multe probleme lumii moderne și dând multă bătaie de cap teoreticienilor. Una dintre cele mai incitante și mai pertinente interpretări ale toleranței o regăsim în *Enciclopedia Blackwell*: „Toleranța – opțiunea deliberată a cuiva care posedă puterea și cunoașterea necesare de a nu interzice, împiedica sau stânjeni conduite pe care le dezaproabă” [18].

Toleranța are diverse înțelesuri în limbile țărilor din spațiul european. Astfel, în limba română **toleranța** înseamnă *faptul de a accepta, a respecta, a rezista, îngăduință*; în limba franceză **tolerance** este *acceptarea modului diferit de a gândi și acționa*; în limba spaniolă **tolerancia** este *capacitatea de a accepta ideile și păreri diferite de cele proprii*; în limba engleză **tolerance** este *disponibilitatea de a fi îngăduitor, răbdător în raport cu alte idei*. Deși cuvântul are sensuri diferite la o primă privire, se poate observa, totuși, familia lexicală dezvoltată a termenului toleranță existentă în vocabularele popoarelor amintite. În limba română apare și cuvântul *răbdare*, asemănător ca înțeles și sinonim al termenului *toleranță*. Din cuvântul *răbdare* a luat naștere înțelesul de a rezista, a înțelege, a suporta pe cineva/ceva și s-a extins

această accepțiune a toleranței cu capacitatea decizională, o conduită adecvată și un sistem de valori morale asumate.

Diversele dicționarele care explică termenul *toleranță* au în cuprinsul lor alte accepțiuni mult mai profunde care întăresc valoarea toleranței în lumea modernă din secolul XXI și ca factor de reușită în sistemul educațional actual:

- *Dicționarul explicativ*– îngăduință, indulgență, atitudine îngăduitoare [14].
- *Dicționarul de sociologie enciclopedic*– capacitatea organismului de a suporta influențe negative ale diferitor factori de mediu; suportarea altor opinii, credințe și comportament [12].
- *Dicționarul de filosofie*– acceptarea înțeleaptă a opiniilor opuse; integrarea în convingerile personale a binelui, frumosului, adevărului; îngăduință și indulgență în evaluări prin reflecții profunde și detaliate.
- *Dicționarul de pedagogie*– respect al ideilor sau sentimentelor contrare; atitudinea de recunoaștere a dreptului altora de a se comporta și de a gândi diferit; particularități individuale ale organizării conduitei umane în condiții nefavorabile ale activității profesionale și ale vieții cotidiene [10].
- *Dicționarul de psihologie*– lipsa reacției violente la factori distructivi ca rezultat al scăderii sensibilității; capacitatea de a opune rezistență, de a suporta sau a nu observa influențele negative din partea altor persoane; absența sau slăbirea răspunsului la factori negativi prin reducerea sensibilității la efectele sale, acceptarea liberală de comportamente, credințe și valori ale altora, a tolera stresul, tensiunea, durerea etc. [11].
- *Dicționarul Collins Cobuild English Language Dictionary*–dacă ești tolerant, le permiți altor oameni să aibă propriile lor atitudini sau convingeri sau să se poarte într-un anumit mod, chiar dacă tu nu ești de acord sau nu aprobi toate acestea. Toleranța pretinde echilibru, iar menținerea unui echilibru corespunzător nu este un lucru ușor. Cu siguranță, în compania unor oameni care ne respectă convingerile și atitudinea, chiar și atunci când acestea diferă de ale lor, ne vom simți în largul nostru. Opusul toleranței este intoleranța, iar aceasta variază în intensitate.

Intoleranța poate începe prin dezaprobarea rigidă a modului în care se comportă sau procedează alții.

Vederile înguste răpesc bucuria din viață și închid mintea în fața ideilor noi. Acolo unde își face loc intoleranța, vederile înguste se pot transforma în prejudecăți, ceea ce înseamnă aversiune față de un grup, o rasă sau o religie. Mai puternic decât prejudecățile este bigotismul care se poate manifesta printr-o ură violentă. Aceasta duce la suferință și la vărsare de sânge. Să ne amintim la ce a dus intoleranța în timpul cruciadelor! Chiar și în prezent, intoleranța este una dintre cauzele conflictelor din Bosnia, Rwanda și Orientul Mijlociu [32].

Prin *toleranță* înțelegem respectul ideilor sau a sentimentelor contrare celor personale, potențialul organismului de a suporta inconveniențe, fără a manifesta semnale de conduită agresivă [11, p. 80]. Analiza de conținut și semnificația psihologică a modelului psihologic al toleranței dovedește că aceasta constituie un *mecanism de autoapărare ce implică diminuarea sensibilității la influența factorilor nefavorabili din exterior*.

Dicționarul de psihologie explică mecanismul *toleranță* (răbdare) prin *lipsa sau scăderea intensității reacției la factorii nefavorabili*. Judecând în cheia interpretărilor preluate din literatura străină, descoperim utilizarea termenului *toleranță* cu semnificația de *libertate a gândirii* (din lat. *liberalis*), acceptarea fenomenelor sociale neadmisibile, indulgență exagerată. Interpretarea toleranței ca pe o caracteristică integratoare a personalității implică interiorizarea valorilor culturii emoționale în interacțiune cu trăsăturile de personalitate, generând orientarea pozitivă a personalității [28].

Conform aserțiunilor lui B. Reardon, respectul de sine și respectul față de ceilalți sunt calitățile esențiale ale unei persoane tolerante. La fel, conștiința de sine și conștiința diferențelor umane sunt calități ale persoanei responsabile, capabile să trăiască în armonie cu diversitatea [26]. O persoană tolerantă respectă opinia oponentului său și are capacitatea de a ierta. Atunci când îi ierți pe alții, când ai puterea s-o faci și ceilalți vor fi dispuși să te ierte în cazul când greșești; poți să accepți opinia altora, fără a exercita presiuni, atâta timp cât ideile lor nu fac niciun rău; poți explora diferențele prin intermediul dialogului și poți soluționa conflictele prin discuții și argumente.

Analiza toleranței poate fi realizată la nivelul unui *concept operațional (descriptiv)*, util și în cazul educației. Teoria politică vizează mai mult

calitatea sa de ideal moral, reflectată și la nivelul obiectivelor pedagogice. Iar în practica socială sunt dezvoltate argumente și variante multiple, raportate la numeroase interese individuale și comunitare. Conținutul conceptului poate fi explicat prin delimitarea sa față de unele practici sociale negative: *intoleranță* (opusul *toleranței*), *indulgență* („exces de toleranță”), *indiferență* („autoînfrânare activă”). Activarea toleranței implică *normativitatea morală* exprimată prin mai multe principii, legitimate istoric:

- a) *principiul utilității*, promovat de J.S. Mill, maximizează avantajele; limitele apar acolo „unde foloasele aduse de toleranță încetează de a prevala asupra daunelor”;
- b) *principiul neutralității*, promovat de liberali, reevaluează rolul statului; limitele apar „sub o formă sau alta de scepticism sau de relativism moral”;
- c) *principiul respectului pentru persoană*, promovat de Im. Kant, susține autonomia și raționalitatea „acțiunii liber alese”; limitele apar atunci, când autonomia și raționalitatea „admit numeroase interpretări diferite”. Esențială devine opoziția și incompatibilitatea dintre *toleranță* și *intoleranță* – „lipsă de respect pentru practicile și credințele, altele decât ale tale; se manifestă atunci când refuză și lasă pe alții să acționeze în manieră diferită sau să apere opinii diferite; se poate traduce prin respingerea sau excluderea persoanelor din cauza condițiilor lor religioase, sexualității sau chiar a ținutei lor personale” (*Kit Pédagogique*, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1995) [8, p. 32].

Toleranța, de regulă, este echidistantă, reflexivă și inofensivă. Intoleranța înseamnă manifestarea în fapt a crizei diferențelor, „dezlănțuirea” intempestivă, stihnică sau programat-previzibilă a incompatibilităților de neevitat. Toleranța este locul comun al intoleranțelor. E o alternanță de faze care succed atât stările de efuziune, de maximă empatie și apropiere, cât și pe cele de eroziune, erupție sau clivaj. Poate fi starea de catharsis, revelare a binelui, a spațiului conviețuirii, dar și timpul necesar detectării acestui spațiu. Acceptul mutual, tatonările și dialogul fac parte inseparabilă din discursul toleranței. Un timp prelungit al antagonismelor a dat naștere și „războiului rece”, ca formulă intermediară de evitare a conflictului, dar și de amânare a (in)toleranței dintre sisteme ireconciliabile. Sensul definitoriu al tolera-

nței este mișcarea ei spre convergența extremelor sau elaborarea strategiilor de propulsare a acestei mișcări.

Sub aspect ontologic și psihologic, luată ca atare, fără a o raporta la problematica imediatului social, toleranța, în sine, are o natură totuși contradictorie, la rândul ei, constituindu-se din două dimensiuni contingente: prima – necesitatea, impulsul *transferului în celălalt*, aventura (tentația) alterității și a doua (mai profundă) – necesitatea *protecției sinelui*, capacitatea înțelegerii/ însușirii virtuților, primejdiilor și slăbiciunilor necunoscutului potențial, suspectat a-ți anula propria ta identitate. Din aceste două stări, treptat, se construiește cea de a treia dimensiune reciproc transformatoare. Este dimensiunea pozitiv-proteică, scuturată de reticențele trecutului și orientată spre afirmarea unei noi calități convergente a conviețuirii noastre pe pământ [18].

Cercetările din psihologia socială ne dovedesc faptul că *toleranța* se poziționează între demarcațiile cuprinse între *acceptarea pasivă* a unui climat ori a unui comportament anormal sau necorespunzător și apariția ofensivelor sau conflictelor reactive, iar psihologia clinică admite faptul că toleranța este proprietatea variabilă în funcție de indivizi, de a suporta un anumit grad de expunere la excitații sau la stimulări, fără să apară reacții inadecvate sau simptome patologice (J. Selosse) [27]. Din punct de vedere social, termenul *toleranță* se folosește pentru toleranța etnică, politică, religioasă, de gen, interpersonală, politică etc.

În literatura de specialitate, pentru cuvântul *toleranță* cu sens de răbdare, se propune sintagma toleranță psihosocială și constă în resursele persoanei de a aborda condițiile nefavorabile de mediu prin *schimbarea atitudinii* (diminuarea sensibilității) față de factorii negativi sau elaborarea strategiilor individuale de activitate ce asigură funcționarea normală în condiții de stres. *Toleranța* presupune respectarea normelor de conviețuire socială și înțelegere a esenței comportamentului uman, fiind o atitudine autoeducativă. În sens larg, prin toleranță se înțelege acceptarea că oamenii sunt diferiți, fiecare având o poziție individuală și anumite temeuri și justificări [12, p. 22; 28].

Toleranța „orientează stilul de gândire în raport cu celălalt în situații dificile, când doar înțelegerea te ajută”. Toleranța presupune înfruntarea

permanentă a propriilor convingeri, a stereotipurilor de gândire, a ideilor preconceptuate, pentru ca mintea să fie pregătită de a accepta ideile, opiniile și felul de a fi diferit al celorlalți [26, p. 87; 32].

L. Țurcan a făcut o analiză extrem de complexă a toleranței sub aspectul valorilor acesteia: „Dimensiunea axiologică a toleranței este subscrisă conceptelor de *valoare*, *valori ale educației*, *educație axiologică*, precum și contextelor la care sunt raportate. Termenul *valoare* desemnează *totalitatea lucrurilor semnificative pentru om: un lucru este recunoscut ca valoare abia în momentul în care omul se raportează în mod personal la acest lucru*. Lucrurile încă necunoscute de om nu reprezintă valori, fapt ce ne motivează pentru învățarea valorilor toleranței. Valorile educației angajează toate tipurile de valori, create sau necreate de om, cu condiția ca acestea să reprezinte mesajul promovat de *teleologia*, *conținuturile*, *metodologia și epistemologia* educației [28, p. 104].

Generația contemporană este preocupată de clarificarea originii și a conținutului valorilor, criteriile de selecție și, în special, strategiile de interiorizare în conștiința și conduita individuală a valorilor. Aflați mereu în fața alternativelor, tinerii trebuie să aleagă cu înaltă responsabilitate [24, p. 68]. Simplul fapt de a aborda valorile fundamentale ale omului și a reflecta asupra semnificației acestora aduce un spor de cultură la ceea ce numim *nivel de educație*. Toleranța se dobândește prin educație, ceea ce înseamnă că este/ trebuie inclusă în finalitățile educației. Vorbind în termeni strict pedagogici, toleranța nu este un scop în sine, ci un mijloc, iar obiectivul educației în spiritul toleranței constă în „*a recunoaște și a respecta demnitatea și integritatea tuturor ființelor umane*” [8, p. 19].

Toleranța este, deci, o valoare general-umană a educației [26, p. 103]. Orice educație care se raportează la pace, drepturile omului și democrație este una pentru valori (*axiologică*). B. Reardon (2004) afirmă că „prin educația toleranței înțelegem, de fapt, educația unei culturi a păcii ce presupune *dezvoltarea și întreținerea relațiilor pozitive*, a *responsabilității sociale* și a *maturității etice* în luarea deciziilor privind comportamentele și relațiile sociale” [26, p. 26; 28].

S. Maxim [21, pp. 144-154] este de părere că orientarea pozitivă a toleranței se exprimă prin **empatie**, care semnifică transpunerea persoa-

nei în condiția altuia pentru a-l înțelege și accepta [26, p. 89]. În Dicționarul de pedagogie Larousse se precizează că, *spre deosebire de empatie, toleranța este competența de a-l accepta pe celălalt ca pe un purtător/exponent al altor valori, al altui mod de a gândi, al altor forme de comportament; prin conștientizarea dreptului de a fi altfel, diferit, accentuarea acestei diferențe prin privirea celui alt „din interior”, prin tratarea lumii din ambele puncte de vedere: al meu și al celui alt* [2; 9, p. 45].

Toleranța presupune respectarea normelor de conviețuire socială și înțelegere a esenței comportamentului uman, fiind o atitudine autoeducativă. În sens larg, prin *toleranță* se înțelege acceptarea că oamenii sunt diferiți, fiecare având o poziție individuală cu anumite temeuri și justificări [25, p. 22]. Toleranța, ca valoare de bază a personalității umane, se identifică în aprobarea și altor moduri de viață, comportamente, obiceiuri, opinii, credințe, idei, reducerea stărilor de conflict la nivelul relațiilor interumane. Ea se impune prin caracteristica sa reflexivă. Aceste semnificații ne provoacă să pătrundem în esența termenului de *toleranță* pentru a înțelege dacă acest concept comportă și nuanțele semantice de *liberalism*, *indulgență*, *suportare*, *lipsă de exigențe*. *Toleranța și empatia* (din limba greacă *empathia* – retrăirea sau transpunerea în starea psihologică a altuia, din limba engleză *empathy* – compătimire) sunt termeni alternativi și apropiați ca semnificație [10; 28].

Ca proces de interrelaționare, toleranța are două forme și anume, toleranța activă și toleranța pasivă. Toleranță activă constă în „*implicare în viața și acțiunile de realizare a intereselor altora*, atitudini de *cooperare și coparticipare*, de respect și *tendință binevoitoare de conviețuire*. În acest context este necesar să subliniem că semnificațiile enumerate descriu, în mod special, umanismul relațiilor sociale, caracterizate prin dialog și înțelegere reciprocă, comunicare interpersonală constructivă. Sintagma *toleranță pasivă* semnifică partea dezavantajoasă a accepțiunilor toleranței – *suportare, indulgență, acceptarea îndelungată a inconvenientelor etc.*” [28].

Schema de mai jos prezintă aspectele toleranței în conduita activă, după ce persoana și-a trecut prin filtrul conștiinței comportamentul pasiv, în viziunea L. Țurcan.

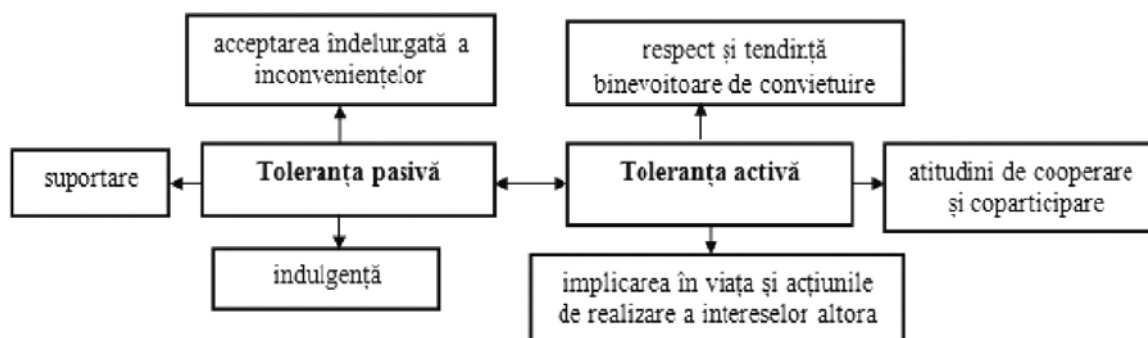

Figura 1. Modelul toleranței pasivă-activă [27]

Aceeași autoare ne aduce în discuție o altă abordare în ceea ce privește aspectele toleranței, „toleranța internă care vizează sistemul atitudinilor orientate spre acceptarea diferențelor de opinii, particularități și caracteristici individuale, dar și toleranța externă, ce se reflectă în puterea individuală de a exprima în acțiuni concrete efectele gândirii și acțiunilor tolerante, utilizată pentru diminuarea premiselor apariției conflictelor și crearea comunității prin cooperare. Modelul toleranței alcătuit din două dimensiuni este promovat de A.Г. Аксеров [29, p. 7] și evidențiază aceleași componente de bază: toleranța internă ce presupune stabilitate emoțională, rezistență psihofiziologică, răbdare, admiterea și acceptarea diferențelor și toleranța externă ce include nivelul de educație, flexibilitate în situații de incertitudine, rezistență la stres” [29].

Modelul toleranței interne-externe a fost detaliat de C. Бондырева [30, p. 7] și acceptat de

A. Асмолов. Astfel, toleranța internă constă în „capacitatea de a păstra calmul și echilibrul emoțional în situații nespecifice de conflict, neașteptate, de incertitudine, risc și stres, capacitatea de a lua decizii și de a acționa echilibrat și rațional în aceste condiții și toleranța externă ce constituie caracteristica socială a personalității care se exprimă în acceptarea convingerii că oamenii se pot poziționa diferit, pot avea alte puncte de vedere, reflectând cultura raporturilor interpersonale, construită pe principiul renunțării la violență și principiul acceptării oamenilor și a promovării valorilor general-umane” [30, p. 7; 31].

L. Țurcan prezintă toleranța și sub aspecte pozitive și negative. Toleranța pozitivă se referă la „respectul ideilor sau a sentimentelor contrare celor personale, potențialul organismului de a suporta inconveniențe fără a manifesta semnale de conduită agresivă, suportarea cu relevanță și rezistență într-o activitate dificilă. Acceptarea sufe-

Figura 2. Modelul toleranței interne-externe [27]

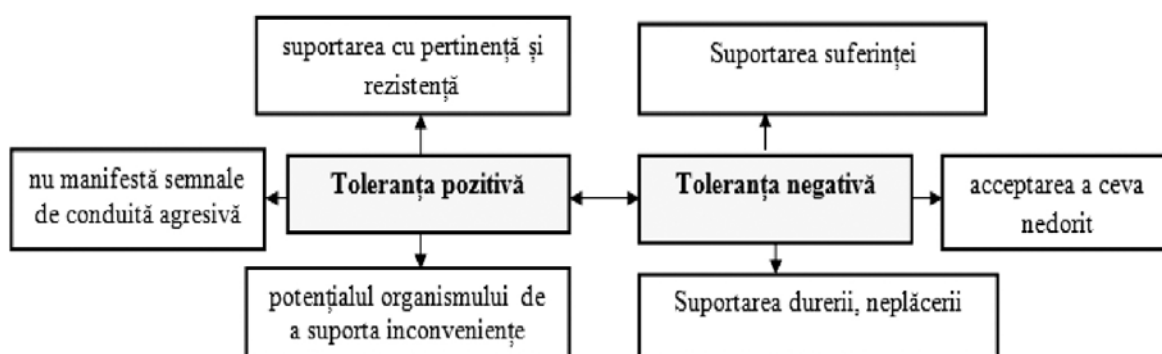

Figura 3. Modelul toleranței pozitive-negative [16; 27]

rinței, durerii, neplăcerii, a ceva nedorit și greu de rezistat constituie semnificații ce se atribuie **toleranței negative**, prin care se subliniază dezavantajele conștiinței tolerante, a gândirii și a acțiunilor tolerante. *Formațiunile intolerante* reprezintă consecințe ale experienței negative, a căror înlăturare va contribui la dezvoltarea *formațiunilor tolerante firești* în comunicare. **Modelul toleranței pozitive-negative** de origine socială promovează valorile democrației: *respectul față de ceilalți și recunoașterea drepturilor și libertăților umane* [28].

O altă perspectivă de analiză a toleranței în viziunea L. Țurcan o constituie modelul constructivist al toleranței care studiază personalitatea umană prin prisma comportamentului cotidian. Astfel, perspectiva personalității ce examinează personalitatea ca o sinteză bio-psiho-socio-istorică și culturală, finalitatea dinamicii dezvoltării personalității fiind acțiunea, *valorizarea, integrarea și afirmarea* în realitatea socială, *succesul* personalității este determinată de *eficiența socială*. Realizarea personalității nu poate fi deci concepută în afara socialului, care-și pune amprenta asupra dezvoltării individului, îi modelează comportamentul și stilul gândirii; (b) **perspectiva anturajului** este importantă ca parte singulară a sistemului de valori convenționale, reprezentate de familie, biserică, școală și alte instituții sociale; (c) **perspectiva societală** prezintă autoritatea instituțiilor sociale, societățile umane fiind stratificate social după varii criterii [19, p. 127; 32].

Analiza toleranței prin prisma modelelor prezentate anterior oferă posibilitatea unei vederi de ansamblu asupra aspectelor multiple ce țin de diversitate, diferențe, acceptare, respect, valori ale

unei societăți moderne, aflate într-o continuă dinamică.

S. Cristea menționează că „interpretarea pedagogică a toleranței trebuie realizată în contextul evoluției actuale a educației pentru democrație, realizată în cadrul unui proces complex de trecere de la societățile multiculturală la societățile interculturale”. Pe fondul unui scop și conținut de maximă generalitate (educația internațională), obiectivele specifice sunt instituționalizate în următorii termeni: a) a dezvolta un program pedagogic intercultural; b) a aborda diferența în manieră pozitivă; c) a raporta toleranța la intoleranță, discriminare, rasism cultural etc. Esențială devine opoziția și incompatibilitatea dintre toleranță și intoleranță – „lipsă de respect pentru practicile și credințele, altele decât ale tale; se manifestă atunci când refuză și lasă pe alții să acționeze în manieră diferită sau să apere opinii diferite; se poate traduce prin respingerea sau excluderea persoanelor din cauza condițiilor lor religioase, sexualității sau chiar a ținutei lor personale” (*Kit Pédagogique*, Conseil de l’Europe, Strasbourg, 1995) [8, p. 32].

În documentele de primă importanță ale organismelor internaționale, educația în spiritul toleranței apare în contextul culturii păcii, ce „reprezintă valorile, atitudinile și formele de comportament, care reflectă respectul pentru viață, pentru ființele umane și demnitatea lor și pentru drepturile omului, respingerea violenței sub toate formele ei și aderarea la principiile libertății, dreptății, solidarității, toleranței și înțelegerii dintre popoare și între grupuri și indivizi” (*Manifestul 2000 al laureaților Premiului Nobel*) [8, p. 43].

Educația pentru toleranță constituie o dimensiune specifică noilor conținuturi pedagogice,

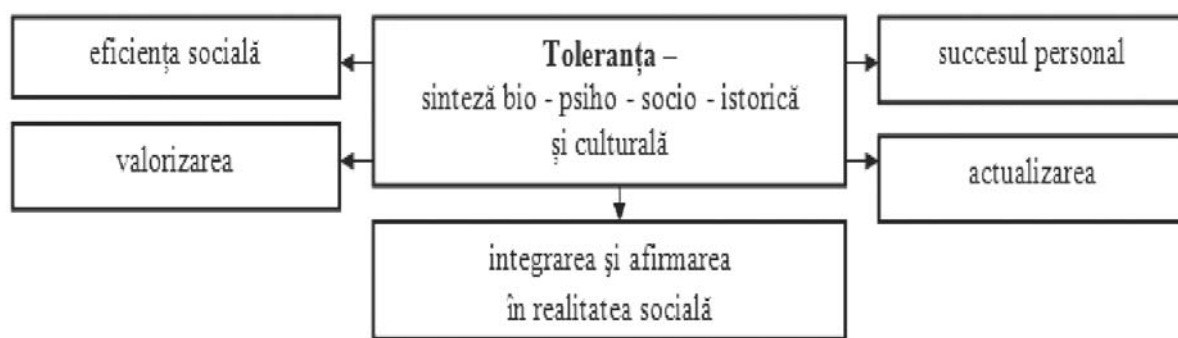

Figura 4. Modelul constructivist al toleranței [19; 27]

lansate la nivel de UNESCO în calitate de răspunsuri la problematica societății actuale. Are o funcție și o structură de bază, desfășurată transversal la nivelul mai multor conținuturi particulare integrate cu genericul de noile educații – a se vedea educația pentru schimbare și dezvoltare, educația față de mass-media, educația demografică, educația sanitară modernă, educația nutrițională, educația pentru cooperare. Este angajată, în mod direct, la nivelul educației pentru democrație și drepturile omului. Mai mult decât atât, apare ca unul dintre obiectivele generale ale educației internaționale, exprimat în termeni de competențe [8, p. 68].

Eficiența educației pentru toleranță, care are ca scop principal armonia între persoane diferite sunt numeroase sub aspect psihic, social, educațional, politic, moral, etc. și conduce la asimilarea valorilor morale de către toți indivizii, dezvoltarea legăturilor de amicitie, relațiilor afective, convorbirilor, discuțiilor, dezbaterilor pe teme sensibile, încurajând sinceritatea și bazându-se pe încredere și respect. Principiile de bază pentru practicarea toleranței în școli sunt: 1. asumarea de către școală a responsabilității de a educa prin și pentru toleranță; abordarea pozitivă a diversității sociale, etnice, religioase etc.; 2. dezvoltarea unui mod pozitiv de a gândi despre ceilalți; 3. integrarea educației culturale și interculturale în școală; 4. concentrarea permanentă asupra similitudinilor, lucrurilor care ne unesc și ne fac să ne simțim bine împreună; combaterea naționalismului și a rasismului; 6. crearea unei atmosfere pozitive și cooperante în școală [5, p. 44; 8]. De câteva decenii comunitatea internațională reclamă instituirea pedagogiei toleranței [8, pp. 44-45].

Toleranța este necesară atât între indivizi, cât și în cadrul familiei și comunității. Promovarea toleranței și modelarea atitudinilor față de diferite opinii, în sensul unei deschideri reciproce și al solidarității, ar trebui să aibă loc în școli și universități, prin intermediul educației, acasă și la locul de muncă. Mijloacele de informare în masă ar trebui să fie în măsură să joace un rol constructiv, favorizând dialogul și dezbaterile libere și deschise, propagând valorile toleranței și evidențiind pericolul indiferenței față de expansiunea ideologiilor și a grupurilor intolerante. O atenție deosebită ar trebui acordată grupurilor vulnerabile, dezavantajate din punct de vedere economic sau social, astfel încât să le fie asigurate protecția legii și măsurile sociale, mai ales în materie de locuință, muncă și sănătate, cât și a promovării și integrării lor profesionale și sociale [4, pp. 50-56].

Principiile de bază pentru practicarea toleranței sunt:

- abordarea pozitivă a diversității sociale, etnice, religioase etc.;
- dezvoltarea unui mod pozitiv de a gândi despre ceilalți;
- integrarea educației culturale și interculturale în universitate;
- concentrarea permanentă asupra similitudinilor, lucrurilor care ne unesc și ne fac să ne simțim bine împreună;
- combaterea naționalismului și a rasismului;
- crearea unei atmosfere pozitive și cooperante în școală [28, p. 48].

Aceste principii promovate în viață vor contribui la crearea unui climat de toleranță, propice formării unei noi mentalități, deschise pentru cunoaștere reciprocă, ce respectă diferențele și sin-

gularitatea/unicitatea. Toleranța față de persoană și toleranța față de faptă/comportament, față de anumite lucruri din mediul înconjurător sunt aspecte care ar trebui delimitate, căci, conform principiilor toleranței, respectăm și acceptăm persoana ca individualitate umană, dar nu vom tolera comportamentul indecent, acțiunile care sfidează valorile morale și aduc prejudicii celor din jur sau care atentează la drepturile și libertatea altora.

Conform aserțiunilor lui B. Reardon, respectul de sine și respectul față de ceilalți sunt calitățile esențiale ale unei persoane tolerante. La fel, conștiința de sine și conștiința diferențelor umane sunt calități ale persoanei responsabile, capabile să trăiască în armonie cu diversitatea. Astfel, pedagogul, ca model de promovare a comportamentului tolerant, vizează contracararea influențelor care ar duce la frica și excluderea altora și trebuie să-i ajute pe tineri să-și dezvolte capacitățile de a-și formula o părere proprie, de a avea o reflexie critică și de a judeca în termeni etici. Modalitatea de a concepe educația (ca proces de transmitere) ignoră în mod flagrant toleranța ca presuposiție fundamentală proprie, întrucât funcționează și legitimează o alteritate radicală: copil (*imatur*) – adult (*matur*).

Educația ca proces de transmitere are însă prea puține lucruri în comun cu paideia vechilor greci, stând mai degrabă în umbra eficienței de tip sofist. De asemenea, nu se poate nega că același tip de eficiență se înscrie și în paradigma empiristă a teoriei *găleata cunoașterii*, sintagmă ce îi aparține lui K. Popper și în conformitate cu care învățarea constă doar în absorbirea de cunoștințe: „Punctul de plecare al acestei teorii este convingătoarea teză că, înainte să știm sau să spunem ceva despre lume, trebuie mai întâi să avem percepții, experiențe ale simțurilor” [26].

În concluzie, toleranța ca atitudine și comportament se învață, se însușește pe bază de modele de la cea mai fragedă vârstă, școala/universitatea devenind laboratoare principale pentru practicarea toleranței, dar și agenți de integrare socială și centre culturale comunitare. Crearea unei societăți mondiale cu adevărat tolerante reprezintă un ideal educațional internațional. Școala este mica societate, unde ar fi bine să se conștientizeze fenomenul. Or, mult râvnita toleranță pentru o lume nouă nu se moștenește prin naștere, ci se dobândește prin educație, pentru aceasta însă avem nevoie de un arsenal impunător de cunoștințe, dar și de formarea unei noi mentalități.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Andrițchi V. *Fundamente teoretice și metodologice ale managementului resurselor umane în învățământul preuniversitar*. Teză de dr. hab. în pedagogie. Chișinău, 2012.
2. Andronache L. Educație pentru toleranță. In: *Toleranța – cheia ce deschide calea spre o lume nouă, a unității prin diversitate*. Simpozion internațional. Ediția I, 4 iunie 2011. Iași: Editura „Spiru Haret”, 2011, pp. 78-86.
3. Bocoș M. *Didactica disciplinelor pedagogice, un cadru constructivist*. Pitești: Editura „Paralela 45”, 2008.
4. Butnari N. *Noile educații*: Suport de curs. Chișinău: CEP USM, 2017.
5. Callo T. *Configurații ale educației totale*. Chișinău: CEP USM, 2007.
6. Callo T. et al. *Educația centrată pe elev*. Ghid metodologic. Chișinău: „Print-Caro” SRL, 2010.
7. *Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului*: Adoptată în cadrul Recomandării CM/Rec(2010)7 al Comitetului de Miniștri. [citat 13.02.2020]. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/educ>
8. Cristea S. Educația pentru toleranță. In: *Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională*, 2004, Nr. 4 (26), pp. 66-69.
9. Cucuș C. *Educația: Experiențe, reflecții, soluții*. Iași: Editura „Polirrom”, 2013.

10. *Dicționar de pedagogie Larousse*. București: Editura „Univers Enciclopedic”, 1998.
11. *Dicționar de psihologie*. București: Editura „Humanitas”, 2001.
12. *Dicționar de sociologie enciclopedic*. Chișinău: Editura „Cartier”, 2001.
13. *Dicționar explicativ al limbii române*. București, 2003.
14. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediție revăzută și adăugită. București: Editura „Univers Enciclopedic Gold”, 2016.
15. *Educația din perspectiva valorilor. Idei, concepte, modele*. V. Mândăcanu, I. Scheau, D. Opreș (editori). Cluj-Napoca: Editura „Eikon”, 2012.
16. Elvira D. Experiențe didactice de formare a comportamentului tolerant. In: *Toleranța – cheia ce deschide calea spre o lume nouă, a unității prin diversitate*. Simpozion internațional. Ediția I, 4 iunie 2011. Iași: Editura „Spiru Haret”, 2011, pp. 146-150.
17. Goraș-Postică V. et al. *Curriculum opțional pentru gimnaziu – Educație pentru toleranță*. Centrul Educațional „Pro Didactica”. Chișinău, 2015. [citată 18.02.2020]. Disponibil: http://prodidactica.md/wp-content/uploads/2016/03/CO_Educatie-toleranta.pdf
18. Hadârcă I. Toleranța dintre valuri. In: *Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională*, 2004, Nr. 4 (26), pp. 4-7.
19. Joița E. *A deveni profesor constructivist*. București: E.D.P., 2008.
20. Locke J. Despre toleranță. In: *Fundamentele gândirii politicii moderne*. Iași: Editura „Polirom”, 1999.
21. Maxim S. Mentalitatea tolerantă. In: *Revista Română de Semio-Logic*, 2002, Nr. 1-2, pp. 144-154.
22. Miller D. (coord.) *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*. București: Editura „Humanitas”, 2000.
23. Pâslaru Vl. *Principiul pozitiv al educației*. Chișinău: Editura „Litera”, 2003.
24. Pichiu D., Albuș C. *Teoria valorii și elemente de praxiologie*. Iași: Editura „Gh. Asachi”, 1994.
25. Pleșu A. *Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept*. Editura „LiterNet”, 2005.
26. Reardon B. *Toleranța – calea spre pace*. Chișinău: Editura „ARC”, 2004.
27. Socolov T. Comunitatea învață a fi tolerantă. In: *Didactica Pro... Revistă de teorie și practică educațională*, 2004, Nr. 4, pp. 12-14.
28. Țurcan (Balțat) L. *Formarea toleranței pedagogice a cadrelor didactice*. Teză de doctor în științe pedagogice. Chișinău, 2015.
29. Бойко В.В. *Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других*. Москва: Изд-во „Филинъ”, 1996.
30. Геворкян М.М. Концептуальные подходы к проблеме толерантности. In: *Толерантность в современном обществе: опыт междисциплинарных исследований*. Сборник научных статей / под научн. ред. М.В. Новикова, Н.В. Нижегородцевой. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2011.
31. http://stiri.tvr.ro/16-noiembrie-ziua-internationala-a-tolerantei_852717.html#view
32. https://ro.wikipedia.org/wiki/Toleran%C8%9B%C4%83#Leg%C4%83turi_externe
33. <https://wol.jw.org/ro/wol/d/r34/lp-m/101997041>
34. <https://www.living-democracy.com/ro/edchre-charter/>